

Amine Wadud'un "Kur'an ve Kadın" Kitabı Bağlamında İslam Düşüncesinde Kadına Dair Düşünceye Farklı Bir Yaklaşım

Dr. Saadet Altay*

Özet

Müslüman dünyanın yeni dünyada karşılaştığı problemlerin başında kadına dair yaklaşımlar gelmektedir. Bütün toplumlarda bu konu tarihin başlangıcından itibaren yaklaşık olarak modern dönem diye ifade edilen ondokuz ve yirminci yüzyıla kadar en temel sorun alanı olarak görülmüştür. Bu zamana kadar sosyal alanda kadın pek de görünür olamamıştır. Bir birey olarak varlık gösterememiş, varolma hakkı bile elinden alınmıştır. Bu uzun tarihi dönemler boyunca farklı düzlemlerde verilen mücadeleler sonrasında özellikle son iki asırdır özellikle Batı dünyasında kadınlar önemli oranda bazı haklarına kavuşabilmişlerdir. Müslüman dünyasında da dünyadaki bu yeni gelişimin bazı etkileri olmuşsa da maalesef, tarihsel ve kültürel olanın etkisiyle hala kadın bahsi en temel problem olarak varlığını sürdürmektedir. Müslüman dünyasında coğrafi ve kültürel farklılıklarla birlikte kadına dair değerlendirmeler de farklılaşmaktadır. Kimi Müslüman toplumunda kadına yaklaşım biçimi, hala yüzyıllar öncesinde var olan anlayış egemen iken, kimi toplumlarda ise kadın hakları belli bir düzeyde gelişim gösterebilmiştir. Dünyada gelişen kadın hareketleri Müslüman toplumlarında da, Kur'an'ın kadına dair değerlendirmelerinin yeniden gözden geçirilmesi sonucunu doğurmuştur. Kadına dair tarihsel ve kültürel anlayışların yerini, Kur'an'ın belirlemiş olduğu temel haklar çerçevesinde ele alınması noktasında pek çok akademik, kültürel ve sosyal çalışmaların yanı sıra aktif Müslüman kadın hareketlerini de ortaya çıkarmıştır. Tarihsel olarak patrimonial düşüncenin egemen kıldığı Müslüman kültürünün yeniden değerlendirilmesi gerektiğine olan ihtiyaç, özellikle Kur'an merkezli yeni yorumlar etrafında Müslüman kadınların etkin olduğu pek çok aktiviteye, sosyal harekete rastlanılmaktadır. Bu anlamda üzerinde durulması gereken önemli bir eser olan Amina Wadud'un "Kur'an ve Kadın" kitabıdır. Yazar Kur'an'ı özellikle Kadın ile ilgili ayetleri kendi metodolojisi doğrultusunda değerlendirerek yeni bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Bu tebliğimizde Amina Wadud aslında ne söylemeye ve ne yapmaya çalışmaktadır, bunu anlamaya çalışacağız.

Giriş

Konunun anlaşılmasına katkı sunması amacıyla öncelikle Müslüman literatüründe ve Müslüman dünyada mevcut olan kadına dair değerlendirmelere kısım değinmek gerekmektedir.

Çünkü mevcut olan literatür ve düşünce biçimi kadınların hayatını zorlaştırdığı gibi itirazların ana kaynağıdır aynı zamanda.

Müslüman kültürünü oluşturan en güçlü argümanların Kur'an ve Hz. Peygamber'in (a.s.) hadislerine dayandırılan rivayet

* Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslamî ilimler Fakültesi, saltay@agri.edu.tr

kültürü olduğu gerçeği dikkate alınarak konunun ele alınmasına ihtiyaç vardır. Yaşamın bütün alanlarına egemen olan bu yaklaşımda toplum, inanmış olmanın zorunlu bir gereği olarak kabul etmektedir. Yani, gerek inanç olarak ve gerekse sosyal yaşamında uyguladığı her bir konuyu bir şekilde dine refere etme ihtiyacını hissetmektedir.

Klasik İslam literatürüne baktığımızda kadınlarla ilgili düşüncede ataerkil yaklaşımın egemen olduğunu görmekteyiz. Bu yaklaşımın altında yatan temel argümanlar Kur'an ve hadis merkezlidir. Tarihsel ve kültürel olan bu yaklaşım biçimi, Kur'an'ın amir hükmü ve Hz. Peygamber'in uygulaması olarak takdim edilmiştir. Bu yorumlama biçimi İslamî ilimlerin tamamında egemendir, doğal olarak en fazla da uygulama merkezli olan fıkıhta egemen kılınmıştır. İslam fıkıhında iki kadının şahitliği, miras, boşanma, kadının yönetici olması, ticaret yapabilmesi, velisi olmadan hacca bile gidememesi gibi pek çok konu tartışılırken, sürekli bir şekilde erkeğe göre kadın ikincil olarak değerlendirilmiş gerek fiziksel ve gerekse zihinsel olarak erkeğe göre daha düşük olarak kabul edilmiştir. İslamî disiplinlerden birisi olan Kelam ilminde bilgi edinme yolları bahsi işlenirken, kadının erkeğe göre aklî açıdan daha düşük olduğu iddiası ileri sürülmüştür. Özellikle peygamberlik ve imamet bahsinin işlendiği konularda kadından neden peygamber gelmediği ve kadının neden toplumun imamı olamayacağı bahsi işlenirken iki temel argümandan hareket edilmiştir. Kadın fiziki olarak erkeğe göre daha zayıf ve kadın erkeğe oranla akli daha düşüktür.

Bu durumun daha anlaşılır olmasını sağlamak için daha somut olarak bir iki kaynağı esas alarak örneklemede yarar vardır. Maturidi Akaidi'nin sahibi Nureddin Sabuni, eserinde konuya dair şunları ifade etmektedir: “Ehl-i sünnete göre akıllar yaratılıştan farklıdır; Mu'tezile buna muhalefet etmiştir. Bu gerçeği kabul etmemeye imkân yoktur. Öyle çocuklar vardır ki ne geçmiş bir tecrübesi ne de tahsil olmadan büyüklerin bile aciz kaldığı bazı şeyleri akıllarıyla bulurlar. Dinin tebliğcisi Peygamber Aleyhisselam: “onlar akılları eksik ve dinleri (dinî mükellefiyetleri) az olanlardır” buyurmak suretiyle kadınların aklî farklılığını ifade etmiştir. Dinin vaznı Allah Teâla da iki kadının şahitliğini bir erkeğin şahitliği yerine ikame etmiştir.¹ Bunun sebebi “zabt aleti”nin eksikliğidir ki bu da akıldır. Bununla beraber “akıl” ismiyle yâd edilecek kadar bir anlama gücünün bulunuşu ulu Yaratıcı'nın bilinmesi için kâfidir; böylesi Yaratıcı'sını bilmemekte ma'zur değildir.”² Alınтуда görüldüğü biçimiyle kadına dair değerlendirme “zayıf akıl sahibi” nitelemesidir. Burada dikkat çekilen husus, kadının sahip olduğu akıl, yalnızca yaratıcı olarak Allah'ı bilebilecek kadardır. Bu yaklaşım, salt inanç açısından kadına biçilen rolü belirlemiyor, aynı zamanda onun sosyal statüsünü de belirliyor. Yani kendi başına varlık gösterebilen değildir. Oldukça uzun bir serencamı olan bu bahsin birkaç cümleyle ifadesi şüphesiz kolay değildir, bu durum muvacehesinde kısa bir girişin ardından Müslüman kültürü ve Müslüman toplumunda kadına dair mevcut değerlendirmelerin altında yatan temel nedenler nelerdir? Buna dair bazı değinilerde bulunmaya çalışacağız.

¹ Bakara, 2/282.

² Nureddin Sabuni, *Maturidiyye Akaidi*, Bekir Topaloğlu (çev.), DİB yayınları, Ankara 2005, s.57.; Nureddin Sabuni, *El-Kifayetu fil Hidaye*, Muhammed Aruçi (thk.) Daru İbn Hazm 2014,s.52.

1. Kadına Olumsuz Yaklaşımın Ayetlerin Yanlış Yorumlanması

Tarih boyunca dinî düşüncelerin oluşumunda ve şekillenmesinde kültürel ve tarihsel olanın temel rol oynadığı bilinen sosyolojik bir gerçekliktir. Bu durum bütün toplumlar için geçerli bir durum olduğu gibi, doğal olarak Müslümanlık diyen toplumların yaşadıkları coğrafyada da egemen olmuştur. Dolayısıyla en temel sorun burada kültürel olanla dinî olanın nasıl ayrıştırılacağıdır, bir başka ifadeyle dinî olanla dinden anlaşılanın birbirinden tefrik edilmemesi ve sonraki nesillere bu durumun dinin amir hükümleri olarak aktarılmış olmasıdır. Kültürel olan, ya da dinden anlaşılan değerlendirmeler, o kadar yaygın bir şekilde tekrarlanmıştır ki Müslüman toplumu bu tarz yorumları dinin kendisi olarak benimsemeye ve buna aykırı her tür değerlendirmeyi de din dışı/profan olarak nitelmiştir. Kadına dair tekrarlanan bu yorumlama tarzı yalnızca erkekler tarafından dayatılmış, belki daha fazla bir biçimde bizzat Müslüman olduğunu söyleyen kadınlar tarafından ilahî bir emir olarak nitelenmiş ve yaşamını buna göre dizayn etmeye çalışmıştır. Bu genel tespitin ardından şimdi Kur'an'ın konuya dair yaklaşımı nedir onu anlamak için birkaç ayet bağlamında değerlendirmeye çalışalım.

Öncelikle yaratılışa kadın-erkek arasında bir eşitlik var mıdır yok mudur? Buna dair ayete ve nasıl yorumlandığına bakalım:

“Ey insanlar! Sizi bir tek can(lı)dan yaratan, ondan eşini var eden ve her ikisinden pek çok kadın ve erkek meydana

getiren Rabbinize karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun.”³

Klasik tefsir kaynaklarının en önemlilerinden, ayrıca dirayet/akılcı tefsir olarak kabul edilen Fahreddin Er- Razi'nin bu ayete dair yorumlamasına baktığımızda, ayette geçen “ezzevc” kelimesinden kastın Havva olduğu ve Havva'nın da Adem'den yaratılmış olduğu konusunda iki delilin bulunduğunu söylemektedir:

“Birinci görüş: Bu ekseri âlimlerin kabul ettiği görüştür. Buna göre, Allah Teâlâ Hz. Âdem'i yaratınca, O'nu bir süre uyuttu. Sonra da O'nun sol kaburgalarının birinden Havva'yı yarattı. Hz. Âdem uyandığında onu gördü, ona meyledip, onunla ünsiyet kurdu. Çünkü Hz. Peygamber'in “kadın eğri bir kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Eğer onu düzeltmeye kalkışırsan onu kırarsın. Onu eğri olarak bırakırsan ondan istifade edersin.”

İbn Abbas (r.a.) şöyle demektedir:

“Hz. Âdem'e “Adem” ismi verilmiştir. Zira Allah onu, yeryüzünün kızıl, siyah, güzel ve çirkin topraklarından yaratmıştır... Onun hanımını da “Havva” diye adlandırmıştır. Çünkü o Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Demek ki, o, canlı (hayy) olan birinden yaratılmış ve ona nispetle de “Havva” diye adlandırılmıştır.”⁴

Yukarıda işaret ettiğim gibi dirayet tefsirinin en önemli temsilcilerinden olan ve aynı şekilde önemli bir kalamcı olan Fahrüddin Razi, Kitâb-ı Mukaddes'te yaratılışa dair anlatımı alıntılarken, sadece bir değerlendirme veya yorumlama olarak aktarmamakta,

³ Nisa, 4/1.

⁴ Fahreddin Razi, *Tefsir 'ül kebir*, Daru'l Kitabü'l İlmiye, Lübnan 2013, s.131. ; Celaledin Suyuti, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Hasan Yıldız (çev.), Ocak yayınları, İstanbul 2013, 4.cilt/210-211.; Mukatil B. Süleyman, *Muhtasar Tefsir-i Kebir*, Abdullah Mahmud Şehhate (thk.), M. Beşir Eryarsoy, İşaret yayınları, İstanbul 2015, s.195.; Ebu Mansur Maturidi, *Te'vilatü Ehli Sünnet*, Mucidi Basellum, Daru'l Kitabü'l İlmiye, Lübnan 2005, Cilt/III., s.3.; Zamaşşeri, *Tefsir 'ül Keşşaf*, Daru'l Kitabü'l İlmiye, Lübnan 2015, s.451.

tersine aksi iddia edilemez bir hakikat olarak zikretmektedir. Dolayısıyla Müslüman kültürüne egemen epistemoloji önemli oranda İslam öncesi din ve kültürle ait olan inanç ve kültür biçimidir. Yaratılış bahsinde kadın Adem'in kaburga kemiğinden yaratılmış ve eğri olduğu için de düzeltilmesi mümkün olmayan bir arıza olarak kabul görmüştür. Müslüman kültüründe egemen olan bu yaklaşım biçimine İslamî ilimler olarak ifade edilen bütün disiplinlerde pek çok örnekle bunu görmek mümkündür. Kültürün inanç biçimine evrildiği bu değerlendirme sadece bir yorum olarak kalmamıştır, özellikle toplumla ilgili kadın bahsinde hayatın bütün alanlarında kendisini esir alan bir hüviyete bürünmüştür.

Bu yaklaşım tarzı sadece tarihin bir dönemiyle sınırlı kalmadı, ne yazık ki geçmişi şekillendirdiği gibi günümüzün de sosyal yaşamını belirlemektedir. Dünyadaki sosyal ve kültürel değişim ve dönüşüm, hangi inanç mensup olursa olsun bütün bir dünyayı etkilemeye devam etmektedir. Tarihin belli dönemlerinde egemen olan bu yaklaşım biçiminin, günümüz dünyasında sürdürmek ne kadar mümkün, daha da önemlisi, bir tanrısal buyruk olarak dayatılan bu yaklaşımın aslında tarihin ve kültürün birer yansıması olduğu, Tanrının emri ve onun isteği olarak kadına dayatılan, aslında erkeğin kendi egemenliğini sürdürmenin bir aracı olarak dinî metinleri kendisine göre birer yorumlama biçimi olduğu ne zaman anlaşılacaktır? Bu ve benzeri çoğaltılabilecek pek çok soru doğru bir şekilde sorulabilseydi belki de bugün kadına yaklaşım biçimi daha farklı bir zeminde

tartışılmış olurdu. Mevcut bu sorunu, tarihin ve kültürün yorumlama biçiminden ziyade, salt Kur'an merkezli bir şekilde tartışılabilme imkân ve zemini yaratılmış olsaydı daha sağlıklı bir değerlendirmeye ulaşılabildi. Ne yazık ki mevcut olana aykırı her türlü yorum ve değerlendirme, cahil bırakılmış Müslüman toplumlarında Batı'nın etkisi olarak yansıtılmış ve yansıtılmakta, "feminizm" kavramı kullanılarak bu alanda verilen mücadele toplum nezdinde kötülenmekte ve bu alanda mücadele veren Müslüman kadınlar da mahkûm edilmektedir.

Kadına biçilen rol sebebiyle özellikle akademik ve ilmî alanlardan uzaklaştırılmışlardır. İslamî ilimler alanında yakın döneme kadar neredeyse kadının izine bile rastlanmamaktadır. En temelde de Kur'an tefsiri bugüne kadar sadece erkekler tarafından yapılmıştır, doğal olarak Kur'an tabiri caizse erkek gözüyle ve onun sahip olduğu iktidar refleksiyle anlaşılmış ve yorumlanmıştır, doğal olarak bunun sonucunda kadın, erkek mantığına hapsedilmekte ve kadının akli, hakları, dini erkeklerin eline teslim edilip onların lütufları doğrultusunda tahsis edilmektedir. Bu şekildeki değerlendirme birçok kadının dine karşı çıkmasında haklı bir sebep olarak kullanılır.⁵

Son dönemde özellikle feminizmin gelişmesiyle birlikte ve yöneltilen eleştiriler neticesinde konu tartışılmaya, daha fazla çalışılmaya, farklı bakış açılarıyla İslam'da Kadın konusu tekrar değerlendirilmeye başlanmıştır.⁶ Bu girizgahın ardından, tarihin ve kültürün getirdiği yorum ve değerlendirmeye karşı Kur'an'ı merkeze alan yaklaşım ve değerlendirmeleriyle ,kadın konusuna getirdiği yeni

⁵ Bkz. Fetna Ayt Sabbah, *İslam'ın Bilinçaltında Kadın*, çev.Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Ayrıntı yayınları (1995)

⁶ Bkz. Zehra Ali, *İslami Feminizmler*, Öykü Elitez (çev.) İletişim yayınları, İstanbul 2014.; Musa Carullah, Hatun, Mehmet Görmez (çev.), Kitabiyat yayınları, Ankara 1999.; Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, Ankara Okulu yayınları, Ankara 2012.

yaklaşımlarıyla öncü bir kadın mücadelesi veren Amina Wadud ne demeye çalışmıştır, onu anlamaya çalışacağız.

2. Amina Wadud ve Konuya Yaklaşım Biçimi

Yukarıda kısa bir özetini verdiğimiz Müslüman coğrafyasında oluşan kadına dair değerlendirmeleri şekillendiren dinî literatür elbette ki özellikle modern dünyada Müslüman kadınlar tarafından da eleştirilmeye başlandı. Kur'an'ın muhatabı olduğunun farkında olan ve kendisini Müslüman kadın olarak değerlendirenler tarafından yeni bir yol aranmaya başlandı. İnsanlığın geçirdiği binyıllarla ifade edilebilecek uzunca bir tarihsel aşama sonrasında hayatın her alanında yeni gelişmelerle birlikte temel haklarla birlikte kadın hakları konusunda da büyük mesafeler almıştır. Doğal olarak bu yeni durum yukarıda da vurguladığımız gibi, Müslüman kadını da etkisi altına almış ve bu hakları elde etme yöntemi olarak Müslümanların temel başvuru kaynağı olarak Kur'an'a kadın bakışıyla yeni bir değerlendirmeye sevk etmiştir. Bu yeni dünyada kadın hakları konusunda Müslüman kadın hakları savunucusu olarak öne çıkan önemli isimlerden birisi Amina Wadud'tur. Onun ayırt edici vasfı, kadına dair hakları ele alırken referans olarak Kur'an ve Müslüman literatürünü esas almasıdır. Yani Wadud'un temel iddiası Kur'an kadına temel haklar tanıırken, tarihsel ve kültürel olan öne çıkarılmış ve bu haklar görünmez kılınmışlardır.

İslam'ın yayılışından sonra Kur'an'ın entelektüel gelişim alanında önemli rol oynadığını ifade eden Wadud, Kur'an'ı anlama çabası ile birlikte birçok yorum ve metodolojisinin ortaya çıktığını ve bu metodların

İslamî ilimler içerisinde birbirinden ayrı bilimleri oluşturduğunu ifade eder. Kur'an a dayanan disiplinlerinden bazılarını Şeriat, Nahiv, Edebiyat ve Siyaset olduğunu ifade eden Wadud bu ilimlerden her birinin ortaya geniş miktarda bir literatür çıkardığını, bu literatürlerin gelişirken merkezi önemlerinin belli bir süre sonra kendisine kaynaklık eden metni gölgede bıraktığını ifade etmiştir. Bunun sonucunda da belli bir süre sonra İslamî çalışmalar metnin kendisinin anlaşılmasından ziyade büyük oranda literatürün anlaşılması üzerinde yoğunlaşmıştır. Yani artık merkezde metnin kendisinin anlaşılmasından ziyade metnin yorumlarının anlaşılmasına efor harcanmıştır. Bunun sonucunda metin amacından sapmış ve tarihte mevcut kültür biçimi dinin yerine ikame edilmiştir.⁷

Ona göre, insanlığın gelişim seyri ile birlikte ortaya çıkan ihtiyaçlara göre cevaplar aranmış ve bu doğrultuda pek çok felsefi ve sosyal disiplin oluşmuştur, ancak bugüne göre sorun olarak görülen pek çok hususun geçmişte aynı şekilde problem teşkil etmediği gerçeğinden hareketle, her bir sorunun cevabının geçmişte aranmasının da beraberinde yeni sorun alanları oluşturduğunun da görülmesi gerekir. Bu sosyolojik gerçeklik dikkate alınmadığı için bugünün Müslüman dünyası, inandıklarını iddia ettikleri kitaplarında kadına tanınan temel hakları görme ve ona göre bir toplumsal yapı inşa etme yerine, tarihte mevcut ataerkil yaklaşımla bütün bu haklardan kadını mahrum bırakmakta hiçbir sakınca görmemektedir.

Wadud, her iki cinsiyetin görev ve sorumluluklarıyla ilgili kritik sorunun ancak yakın bir tarihte dile getirilmeye başlandığını söyler. "Toplumsal cinsiyet" kavramın Müslüman toplumlarında yeni yeni kullanılmaya

⁷ Amina Wadud, *Kur'an ve Kadın*, çev. Nazife Şişman, (İstanbul: İz yayıncılık,2003)13-14

başlandığını ve bunun ardından başta eğitim olmak üzere kadınların da bu temel haklardan yararlanabilmek için mücadele verdiklerini ifade eder.

Wadud, kadın hakları konusunda verdiği mücadelede temel kriter olarak Kur'an'ı esas aldığını söylemekte ve bu sorunun çözümü olarak Kur'an'ın ana metnine yeniden dönüşü göstermektedir. Ona göre: “Bütün insanlar için hidayet kaynağı olan Kur'an'la kopanları bağları yeniden kumak” gerekir. İslam dünyasının içine girdiği çok yönlü krizden çıkış yolunun tekrar Kur'an'a dönmekle aşılabileceğini söyleyen Wadud, İslam'ın ilk asrından bugüne taşınan kültürün yeniden gözden geçirilmesi, dinin özüne ait olanla dinden İslam alimlerinin anlaşıldıklarının birbirine karıştırılmış olduğunu söylemektedir. İslam öncesi döneme ait kültürün yoğun bir şekilde Müslüman kültürüne taşındığı ve doğrudan bunun hayatın bütününe egemen kılındığı gibi özellikle de Müslüman kadının hayatını şekillendirdiğine dikkat çekmektedir.⁸

Sonuç olarak, Kur'an'da kadını konu eden bu çalışmanın temas ettiği iki önemli hususun olduğunu ifade eder. Birincisi, bu eser Kur'an'ın geçerliliğinin devamlı surette korunabilmesi için her an yeniden yorumlanması ve bunun tekrarlanması gerektiği konusundaki önerisidir ve bunu çok açık bir biçimde ortaya koyar. İkincisinin, medeniyetin ilerlemesi kendisini, kadınların topluma katılım düzeyinde ve onların sahip olduğu kaynakların öneminin kabul edilmesinde gösterdiğini ifade eder. O, İslam ve Müslümanlar açısından İslam medeniyetinin gelişme seviyesinin 1400 yıl önce vazedilen Kur'an'daki kadın kavramının anlaşılması olduğunu ortaya koymaya çalışır. Ve şu ifadeyi kullanır.

“Eğer Kur'an'da kadın kavramı tamamıyla uygulamaya geçirilebilseydi, İslam kadınların güçlenmeleri için evrensel bir itici güç olabilirdi.”⁹

Kur'an'ın öneminin onun zamanlar üstü olması ve ebedi değerleri ifade etmesi olduğunu ifade eden Wadud, Müslüman toplumların gelişim düzeylerinin henüz Kur'an seviyesine yükselmediğini söyler. Ona göre, Kadınları kısıtlayan Kur'an değil, metnin kendisinden daha önemli hale getirildiği yorumlardır. O, diğer dinlere mensup feministlerin meşruiyet kazanma adına kadınları söylemin bir parçası yapmak istediklerini oysa Müslüman kadının inkâr edilemeyecek kadar bir özgürlük kazanabilmesi için –dışlayıcı ve sınırlandırıcı yorumlara bağlı kalmaksızın- metni okumasının yeterli olduğunu altını çizerek.¹⁰

2.1. Varolan Metodlara Yönelik Eleştiri

Wadud kendi metodolojisine geçmeden önce Müslüman literatüründe mevcut olan metodolojilere eleştiri ile başlamaktadır. Ona göre hiçbir tefsir metodu tamamıyla objektif değildir ve her tefsir bazı öznel seçimler yapar. Tefsirde yer alan bazı ayrıntılar her zaman metnin gerçek maksadını değil, yorumlayanın öznel seçimlerini yansıttığını ifade eder. Fakat çoğunlukla metin ve yorum arasında bir ayrım yapılmadığını söyledikten sonra kadınla ilgili Kur'an tefsirlerini üç kategoride değerlendirir. “Geleneksel”, “Tepkisel” ve “Bütüncül.”

Geleneksel tefsirlerin kendisini en çok ilgilendiren yönünün, hepsinin erkekler tarafından yazılmış olmasıdır. Ona göre bu, tefsirlerde erkeklere ve onların deneyimlerinde

⁸ Wadud, *Kur'an ve Kadın*, 14.

⁹ Wadud, *Kur'an ve Kadın*, 15.

¹⁰ Wadud, *Kur'an ve Kadın*, 16.

yer verildiği, kadınlara ve onların deneyimlerine ya yer verilmediği ya da erkeklerin kadın hakkındaki görüşleri, bakış açıları, arzuları ve ihtiyaçları tarafından yorumlanmış şekliyle yer verildiği anlamına gelir. Ona göre, son tahlilde şu an Kur'an ve onun tefsirini inceleyip tartıştığımız temel paradigmlar, kadınların katılımı ve ilk elden temsilleri gerçekleşmeksizin ortaya çıkmış ve bu hatalı bir biçimde Kur'an'da kadın seslerinin olmadığı şeklinde yorumlanmıştır.

Kadın konusu ile ilgili ikinci kategori ele alınan Kur'an tefsirleri olan Tepkisel tefsirlerdir. Büyük ölçüde çağdaş düşünürlerin, kadının gerek birey ve gerekse toplumun üyesi olarak, Kitab'a nisbet edilen aşırı elverişsiz konumuna karşı çıkışlarından oluşmaktadır. Bu kategoride Kur'an mesajına tamamen karşı çıkan birçok kadın ve/veya kimseler vardır. Bunlar Müslüman toplumlardaki kadının aşağı statüde bulunmasını, "karşı çıkışları"na haklı sebep olarak kullanırlar. Bunun yanlış olduğunu şu cümlelerle ifade eder. "Bu karşı çıkışlarda da yorum ve metnin arasında bir ayırım yapılmamıştır."¹¹

Kadın meselesi dahil birçok sosyal, ahlaki, ekonomik ve siyasi meseleyle ilgili olarak, tüm Kur'an'ın tefsirinin yeniden gözden geçirilmesi şeklinde metodu benimseyen yorumlar ise "Bütüncül" kategoriyi oluşturmaktadır. Bu kategorinin nispeten yeni olduğunu ifade eden Wadud, Kur'an'ın bütününe ve onun ana ilkeleri ışığında kadın meselesinin ele alındığı belli bir çalışmanın olmadığını altını çizer ve kendi çalışmasının amacını şu şekilde özetler: "Ben Kur'an'ın kadın deneyimi içinden ve erkeklerin yaptığı tefsirlerin çoğunun iskeletini oluşturan kalıp yargılar olmaksızın bir 'okumasını' yapmayı

amaçlıyorum son tahlilde bu okuma bu konuda varolan birtakım yargılarla çatışacaktır. Fakat metnin yorumlarını değil, kendisini tahlil ettiğim için bu meseleyi ele alışıma, bu konuda varolan çalışmaların pek çoğundan farklı olacaktır."¹²

2.2. Wadud'un Metodolojisi

Wadud yukarıda ifade ettiği yöntemlere dair eleştirilerini kısa bir biçimde verdikten sonra metni anlama konusunda kendi metodolojisini açıklamaya çalışır. Hermenötik metodu esas aldığı ifade ettikten sonra bu metodun üç aşamasının olduğunu altını çizer:

1. Metnin yazıldığı (Kur'an söz konusu olduğunda nazil olduğu) şartlar ve çevre,

2. Metnin gramatik kompozisyonu (söylediği şeyi nasıl söylüyor)

3. Metnin bütünü, onun dünya görüşü. O, çoğunlukla görüş ayrılıklarının sebebini bu üç ayrı yönden herhangi birine verilen ağırlığa bağlar.

Bu metottan yola çıkan Wadud, özellikle Kur'an'da evrensel hidayeti konu edinen ve bunu gerçekleştirmek için kullanılan sözler konusunda, geleneksel basma kalıp tefsirlerin bazısına karşı çıktığını, bugüne kadar cinsiyete dayalı olarak algılanan bazı meselelerin cinsiyetsiz terimlerle ortaya koyacağını, bugüne kadar evrensel kabul edilen bazı meselelerin de sınırlılıklarını ve 7. yy da Arabistan'ına özgü ifadelere dayandıkları için özel olduklarını göstereceğini ifade eder. Bunu yaparken de nüzul sebepleri ve vahyin indirildiği dönemin genel özellikleriyle ilgili bazı tarihi bilgiler de ele alınacağına dikkat çeker.

¹¹ Wadud, *Kur'an ve Kadın*, 20-21

¹² Wadud, *Kur'an ve Kadın*, 22.

Fazlur Rahman'ın öğrencisi olması ve ondan ders almış olması onun metodunu kullanmasını beraberinde getirmiştir. Çünkü kendi metodunu açıklarken de hocasına atıfta bulunarak "Bu şekilde Fazlur Rahman'ın ortaya koyduğu Kur'an tefsiri metodunu kullanacağım. Fazlur Rahman, tarihin belli bir döneminde ve belirli genel ve özel çevresel şartlar dahilinde nazil olan Kur'an ayetlerinin, bu şartları dikkate alan ibarelerle ifade edildiğini savunur."

Fakat, mesajın tarihi olarak ne o zaman ile ne de o şartlarla sınırlı olmadığı bilinen bir gerçekliktir. Bir okuyucu, Kur'an'daki ibarelerin gerçek manalarını tespit edebilmek için onların nazil olduğu dönemde neler ifade ettiğini anlamak zorunda olduğunu ifade eden Wadud, bu anlamın, belirli bir ayetteki ilke ve kuralların gerçek maksadını ortaya koyacağını söyler.

Ona göre, başka şartlar altında yaşayan mü'minler ise pratik uygulamalarını, başlangıçtaki maksadın yeni çevre ve şartlarda ortaya çıkış ve kendini gösteriş şekline göre yapmalıdır. Çağımızda Kur'an'ın ruhu ile kastedilen işte budur. Fakat bu ruhu kavrayabilmek için anlaşılır ve düzenli hermenötik modelin gerektiğinin altını çizer.¹³

3. Kur'an ve Kadın

Metodolojisini bu şekilde açıklayan Wadud'un, Kur'an ayetlerine yaklaşım biçimini ve değerlendirmelerine dair birkaç örnek vermek mümkündür.

Araştırmasının ardında yatan temel sorunun, Kur'an neden erkekleri ve dişileri bazı yerlerde ayrı ifade ederken (inanen erkekler ve inanan kadınlar'da olduğu gibi, bazı durumlarda daha genel bir ifade (ey inananlar

"eril çoğul") kullanılıyor olması olarak açıklar. Onun kur'an anlayışına göre, Kur'an eril çoğul kalıp her kullanılışında, sadece erkekleri kastettiğine dair belirgin bir işaret olmadıkça hem kadınları hem erkekleri eşit derecede muhatap almaktadır.

Arapça da çoğul kip, üç veya daha fazla akıllı varlığı kastetmek için kullanılır. O halde aşağıdaki Arapça cümlelerin anlamları şöyledir:

a) et-Tullab fi'l ğurfe (eril çoğul kalıp)

1. Odada, içlerinden en az birinin erkek olduğu üç veya daha fazla öğrenci

2. Odada, üç veya daha fazla sadece erkek öğrenci anlamına gelir

b) et-Talibat fi'l Ğurfe (dişil çoğul kalıp)

1. Odada üç veya daha fazla kız öğrenci anlamına gelir.

Sadece erkeklerin kast eden ayrı bir kalıp olmadığında, eril çoğul kalıbın erkekleri kastedip etmediğini ancak metindeki belirgin işaretlerin varlığı ile açıklığa kavuşabilir. O halde:

c) et-Tüllab ve talibat fi'l ğurfe cümlesinde eril çoğul kalıp (et-tullab) sadece ve sadece erkekleri kastetmektedir. Çünkü dişil çoğul kalıbının kullanılmasıyla varolan kız öğrenciler ayrıca ifade edilmiştir.

Erkeklerle birlikte ve sadece kadınlara hitap eden veya kadınlara değinen bütün ayetler geleneksel *tefsirü'l-Kur'an bi'l Kur'an* metoduyla tahlil edilmiştir. Fakat bu metodu ayrıntılı bir şekilde tanzim ettim: Her ayet 1) kendi çerçevesi içinde 2) Kur'an'daki benzer konuların işleniş tarzı çerçevesinde 3) Kur'an'ın herhangi başka bir yerinde kullanılan benzer dil ve nahiv yapılarının ışığında

¹³ Wadud, *Kur'an ve Kadın*, 23.

- 4) Çok vurgulanan Kur'anî ilkeler ışığında
5) Kur'an'ın dünya görüşü çerçevesinde ele
alınıp tahlil edilmesi¹⁴

4. Dil ve Öncül Metin

Wadud'a göre, herhangi bir metni okuma ve anlamının belirgin unsurunun, okuyan bireyin öncül-metin yani metnin okunduğu dil ve kültürel çerçeve olduğudur. O, bu durumun kaçınılmaz olduğunu ve bir taraftan okuyucular arasında doğal olarak ortaya çıkan zenginliğin çeşitliliği, diğer taraftan da her birinin eşsiz ve diğerinden farklı olduğunu gösterir.

Öncül- metin tefsirin bakış açısını çıkartılan sonuçları büyük oranda etkilediğini ve bu durumun tefsirin bireyselliğini ortaya koyduğunun altını çizer. Sadece bu kendiliğinden ne iyi ne de kötü olduğunu fakat belli bir dünya görüşüne ve belirgin bir öncül metne sahip bir okuyucu, tek mümkün ve caiz okumanın kendisinininki olduğunu ifade ederse, o zaman farklı şartlar altındaki okuyucuların esas metinle ilişkilerinde belirli bir uzlaşmaya varmalarını engellemiş olacağını ifade eder.¹⁵

Ortaya çıkabilecek subjektif değerlendirmeler içinde şöyle bir değerlendirme-lerde bulunur.

“Rölativizmin ihtimalinden kaçınmak içinse, pek çok farklı okumanın birçok noktada birbirine yaklaşmasında görüldüğü gibi, Kur'an metninin kendi sürekliliği ve kalıcılığı yeterlidir. Fakat Kur'an'ın toplumda davranışları etkileyen bir katalizör gibi hareket amacını gerçekleştirebilmesi için her sosyal çevre önce Kur'an metninin temel ve değiştirilemez ilkelerini anlamaları ve

ancak bundan sonra kendi eşsiz düşünce tarzlarına uygulanmalıdırlar. Değişen ne metin ne de metnin ilkeleridir, fakat belirli bir insan topluluğunda, metnin ilkelerinin anlaşılma ve yorumlama kapasitesi ve özgünlüğü değişmektedir.”

Böylece her okuyucunun tek metinle birebir ilişkiye geçebileceğini söyler. Kur'an'ın bir tek yorumunun olduğu iddiası ise metnin genişliğini sınırlamaktadır. Kur'an, evrensel olarak tüm inananlara faydalı olma iddiasını gerçekleştirebilmek için sayısız kültürel durum ve şartlara uyum sağlayacak denli esnek olmalıdır. Bu nedenle onu- Peygamber döneminde yaşayan topluluğundaki bile olsa- sadece belirli bir kültürel perspektife sahip olmaya zorlamak, uygulanmasının ciddi şekilde sınırlar ve Kitab'ın kendi beyan ettiği evrensel gayeye ters düşer.¹⁶

5. Cinsiyetli Dillerin Öncül Metni

Gerek ayırt edici tarzda gerekse umumi manada kullanılmış olsun eril ve dişil kalıplar, Wadud'un analizinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ona göre, özellikle eril ve dişil davranış tarzlarının ve toplumda kadınların ve erkeklerin rollerinin neler olduğu ile alakalı olarak toplumsal cinsiyete bakış açıları, kişinin kültürel çevresine bağlı olarak değişir. Arapça gibi cinsiyetli diller, o dili konuşanlar için belirli bir öncül-metin yaratırlar. Her şey dişi ve erkek diye sınıflandırılır. İngilizce, malayca ve diğer birçok dilde, Arapça da varolan bu öncül okuma yoktur. Bu da Kur'an'ın 'okuma'ları arasında farklılıkların ortaya çıkmasına neden olur. Bu farklılık metnin tefsiri sırasında ve cinsiyetle

¹⁴ Wadud, *Kur'an ve Kadın*, 23-24

¹⁵ Wadud, *Kur'an ve Kadın*, 25.

¹⁶ Wadud, *Kur'an ve Kadın*, 26.

alakalı, metinden yola çıkılarak varılan sonuçlarda daha da belirgin hale gelir.

Kur'an'ın dili olan ve Arapça söz konusu olduğunda, ben metne dışarıdan yaklaşan bir konumda olduğunu söyler ve bu durumun onun için cinsiyetli bir dilin çerçevesi ile sınırlı kalmayan gözlemler yapabilmesini sağlamaktadır.

O, yabancı bir kültürü daha iyi anlayabilmek için, kişinin kendisinininkini unutup yabancı kültürün içine girmesi ve dünyayı bu kültürün gözleriyle görmesi gerektiği konusunda güçlü fakat tek yönlü ve bu yüzden güvenilir olmayan bir görüş olduğunu ve bu görüşün tek yönlü olduğunu ifade eder.

Elbette yaşayan bir varlık olarak belirli bir ölçüde yabancı kültürün içine girmek ve dünyayı onun bakışıyla görme imkânı, o kültürü anlamanın tek yolu olsaydı, bu durum sadece bir tekrardan ibaret olur ve yeni veya zengin hiçbir şey ortaya konamayacağına dikkat çeker. Yaratıcı anlama, kendisini, zaman içindeki kendi yerini ve kendi kültürünü yadsımaz hiçbir şeyi unutmaz. Anlamak için, anlayan kişinin, zaman, mekân ve kültür olarak yaratıcı anlama nesnesinin dışında yer alması çok önemlidir.¹⁷

Cinsiyetle ilgili olarak Kur'an diline yeni bir bakış açısı getirmek, özellikle Arapça'nın nötr(cinsiyetsiz) bir dil olmadığı göz önünde bulundurulduğunda çok daha lüzumlu hale gelmektedir. Arapça'da her kelime eril ve dişil olarak belirlenmiştir. Fakat bu –evrensel Kur'anî hidayet bakış açısından- eril ve dişil kişi hitaplarının her kullanılışının sadece adı geçen cinsiyetle sınırlandırıldığı anlamına gelmez. İlahi bir metin, insanların iletişimini sağlayan bir dilin doğal kısıtlayıcılığını

aşmalıdır. Kur'an tercüme edilemeyeceğini iddia edenler, Arapça ile mesajın kendisi arasında zorunlu bir bağ olduğu inancındadır. Ben burada evrensel hidayet gayesini yerine getirebilmesi için Kur'an metninin, Arapça'da insanların iletişimi açısından zorunlu olan-ki bu dilin doğasında varolana bir yapıdır-cinsiyet farklılığını aştığını göstereceğim.¹⁸

6. Kadınla İlgili Bakış Açıları

Müslüman toplumlarda mevcut olan 'Erkeklerin çoğu şu veya bu zaman kadınların erkeklerden "aşağı" ve onlara "eşit olmadığı" yargısını sürekli duyduğunu ve bununla mücadele ettiğini ifade eden Wadud, bu düşüncenin, sadece kadınların Müslüman toplumlardaki konumlarını etkilemekle kalmadığını, aynı zamanda kadının Kur'an'daki konumuyla ilgili tefsir ve yorumları da etkilemekte olduğunu ifade eder. Bu tip ön yargılardan birinin de kadın ile erkek arasındaki yaratılış, toplumdaki kapasite ve işlev, hidayete (özellikle Kur'anî hidayete) ulaşma ve bunlara bağlı olarak ahirette ulaşılacak mükafatlar açısından temel farklılıkları olduğuna duyulan inanç olduğunu söyler.

Wadud, Kadın ile erkek arasında farklılıklar olmasına rağmen, b bu farklılıkların onların asli doğalarından (fitrat) kaynaklanmadığını iddia eder. Bu farklılıklara nispet edilen değerlere de karşı çıkıyorum. Bu tür yakıştırma değerler kadını zayıf, aşağı, fitraten kötü, zihni olarak yetersiz ve ruhen de eksik olarak tanımlamaktadır. Bu değerlendirmeler, kadınların belirli birtakım işleri yapmaya ve toplumda belirli bazı tarzlarda işlev görmeye uygun olmadıkları şeklindeki iddiaları desteklemek için kullanılmaktadır.¹⁹

¹⁷ Wadud, *Kur'an ve Kadın*, 26-27.

¹⁸ Wadud, *Kur'an ve Kadın*, 26-27.

¹⁹ Wadud, *Kur'an ve Kadın*, 27-28

Kadın bugüne kadar hep biyoloji ile ilgili işlevlerle sınırlandırılmıştır. Diğer taraftan erkek, kadından üstün ve daha önemli, kadının yapamayacağı işleri yapabilecek geniş kapasiteye sahip, doğuştan lider yönetici olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak erkekler daha fazla insandırlar ve insanın bireyselliği, motivasyon ve fırsat açısından sosyal, siyasi ve ekonomik katılım, çalışma ve hareket etme seçeneğini tam olarak kullanabilirler. Aslında bu, tam tersi bir durumun kurumsallaştırılmış telafisidir.

Ancak kadınlar çocuk doğurabilir, onları besler ve ilk yıllarda çocukların asli bakıcısıdır. Bunun yanı sıra genellikle erkeklerin mülkiyetinde olduğu söylenen ekonomik ve sosyal roller sadece ve sadece erkekler tarafından yerine getirilebilen işler değildir. Yarı bilinçsiz bir şekilde erkekler bu gerçeğin farkındadır... *erkekler, kadınların da ortak olmayacakları ayrı bir sosyal ve ekonomik role asla sahip olamamışlardır...* Kadınların sahip olduğu bu tekel, psikolojik bastırılmış ve erkek değerlerinin sosyal olarak meşrulaştırılması kurumsallaştırılmasıyla gölgelenmiştir.²⁰

Sonuç

Modern dünya ile birlikte Müslüman dünyanın karşılaştığı önemli sorunlardan bir tanesi elbette ki “Kadın” konusudur. Mevcut literatürü incelendiğinde kadına dair kullanılan ifadelerin ataerkil zihin tarafından şekillendirilen ve çoğunlukla olumsuz ifadeler olduğunu görmemiz mümkündür. Bu ifadelerin layüsel noktada bulunmasının nedeni de elbette kutsal metne dayandırılması ve tek yorum olarak kabul edilmesidir. Hatta çoğu zaman yorumlar kutsal metnin yerine geçmektedir. Tam da bu noktada Müslüman kadınlardan itirazların geldiğini ve metnin tekrar yorumlanması gerektiği ifade ediliyor. Çünkü şimdiye kadar metni yorumlama erkeklerin eliyle yapılmış ve doğal olarak onların zihin dünyasının bir yansımasıdır. Amina Wadud bu noktanın altını çizerek metne yeni bir metot ve kadın eliyle yorumlanması gerektiğine dikkat çekmiştir. Özellikle metnin evrensel ilkeleri doğrultusunda “Kadın” konusunun yeniden günün şartları doğrultusunda yorumlanması gerektiğine dikkat çekmektedir.

²⁰ Wadud, *Kur'an ve Kadın*, 28.